

SEYYİD FEYZULLAH ERZEN'İN (ö. 2002) *LEVÂMÎ'UL-CEVÂHİR Bİ İSNÂ AŞERE FENNEN YÜCÂHİR* ADLI ESERİ ÇERÇEVESİNDE BAZI HADİS KONULARI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Nurullah Agitoğlu**

Öz

İslam tarihi boyunca Müslümanların hâkimiyetinde olan yerlerde ilmî faaliyetler daima var olagelmıştır. Müslümanlarca fethedildikten sonra ilmî bir canlılığın ortaya çıktığı Şırnak ve çevresinde pek çok ilim adamı yetişmiştir. Cumhuriyet döneminde de bu bölgede mühim bazı isimler göze çarpmaktadır. Bunlardan biri olan Seyyid Feyzullah Erzen'in (ö. 2002) hayatı, ilim tahsili ve tedrisi ile geçmiştir. Önemli bazı âlimlerden ders okumuş, çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Birçok telifi bulunan Seyyid Feyzullah'ın *Levâmi'ul-Cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir* adlı eseri en önemli çalışmasıdır. Bu eserde dinî ilimlerin yanında, değişik alanlarla ilgili bir kısım bilgilerin nakledildiği görülür. Bu makalemizde onun sünnet ve hadis konularıyla ilgili görüşlerini mezkûr eseri çerçevesinde incelemeye ve değerlendirmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Din, Sünnet, Hadis, Seyyid Feyzullah Erzen, Şırnak

AN EVALUATION ON SEYYİD FEYZULLAH ERZEN'S RELATIONS (D. 2002) TO SOME SUBJECTS OF THE HADITH IN THE CONTEXT OF HIS WORK NAMED *LEVÂMÎ'UL-CEVÂHİR Bİ İSNÂ AŞERE FENNEN YÜCÂHİR*

Abstract

Scientific activities have always existed during the history of Islam in places dominated by Muslims. After being conquered by Muslims, a vitality has taken place in Sirnak and the surrounding areas and many scholars have been brought up. One of them is Seyyid Feyzullah Erzen (d. 2002). The life of Seyyid Feyzullah Erzen has been through his science. He has studied many important scholars and has had many students. In his work named *Levâmi'ul-Cevâhir*, which has become one of the important figures of his era with his works and students, besides the religious sciences such as tafsir, hadith, kalam, as well as medicine, geography, nahiv, khat, consumables and literature, geology, philology and anthropology, it is seen that some information related to different areas has been transmitted. In this paper, we will endeavor to examine his views on circumcision and hadith subject within the framework of his work named *Levâmiü'l-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*.

* Bu çalışma, 8-9 Eylül 2018 tarihlerinde düzenlenen Şehr-i Nuh Uluslararası Multidisipliner Kongresinde sunulan tebliğin geliştirilmiş ve makaleye çevrilmiş halidir.

Makale Gönderim Tarihi: 02.12.2018, Kabul Tarihi: 30.04.2019

Doi: 10.26791/sarkiat.491265

** Dr. Öğr. Ü., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, nurullahagitoglu@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-4507-5300

Keywords: Religion, Sunnah, Hadith, Seyyid Feyzullah Erzen, Şırnak

GİRİŞ

Medeniyetleri besleyen ve onları kuvvetlendiren güçlü kültür kaynaklarının olması, onların zenginliğinin bir göstergesidir. Çoğu zaman medeniyetler, belirli bir kültüre dayanmakla birlikte, onların esasını teşkil eden söz konusu kültür, ilim tarafından dönüştürülür. Bu sebeple her medeniyetin gelişmesi aynı zamanda ilmî gelişmelerle paralellik arz eder.¹ Bu noktada medeniyet için olduğu kadar, dayandığı kültür için de ilmin oldukça belirleyici bir rolü olduğunu görmekteyiz. Bu kavram, başka hiç bir kültür ortamında İslam düşünce tarihinde olduğu kadar belirleyici olmamıştır. Öyleyse İslam'ın bir ilim dini ve onun vücuda getirdiği medeniyetin, bir ilim medeniyeti² olduğunu rahatlıkla söyleme imkânına sahibiz. İlk sözü, 'oku'³ buyruğu olan İslam'ın, ilme ne derece önem verdiği herkesçe bilinmektedir. İslam nazarında, ilim mutlak anlamda faziletlidir ve her ilim yolcusunun ayakları altına melekler kanatlarını⁴ sermektedir.⁵

İslam medeniyetinin temelleri atılırken, ilmin ve ilme aracılık eden müesseselerin de alt yapısı hazırlanmıştır. Bu hareket gittikçe büyüyerek zaman içinde İslam medeniyetinin ilmî sahada çok büyük gelişmeler göstermesine zemin hazırlamıştır.

İslam tarihi boyunca, Müslümanların hâkimiyetinde olan yerlerde ilmî faaliyetler daima var olagelmıştır. Hz. Ömer döneminde Şırnak bölgesinin fethedilmesinden itibaren⁶ artarak süren ilmî hareketlilik, bu yörede çok sayıda âlimin yetişmesine vesile olmuştur. Bölgenin yetiştirdiği bu âlimlerden birisi de Seyyid Feyzullah Erzen'dir. O, değişik konulardaki birçok risalesinin yanında üç ciltlik bir eser de telif etmiştir. İlk iki ciltte eserin adı *Levâmi'u'l-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*⁷ şeklinde geçerken, tamamı fıkıhla ilgili konulara tahsis edilmiş üçüncü ciltte ise isim, *Levâmi'u'l-cevâhir bi isnâ aşere ilmen yücâhir* şeklinde kaydedilmiştir.⁸

Bu çalışmada Feyzullah Erzen'in sözkonusu eseri çerçevesinde, onun bazı hadis meseleleri ile ilgili görüşleri ele alınacaktır. Öncelikle onun hayatı ve çalışmaları ile ilgili malumat verilecek, daha sonra ise onun bazı hadis konularına yaklaşımı mezkûr eseri bağlamında tespit edilip değerlendirilmeye çalışılacaktır.

¹ Şakir Gözütok, "İslâm ve İlim", *Dinî Araştırmalar*, 2005, 8/22 (2005): 75.

² Mehmet Aydın, "İslam'a Göre İlim", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (1986): 1.

³ Bk. el-Alak, 96/1.

⁴ Bk. Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmîzî, *Sünen*, I-V, thk.: A. Muhammed Şakir vd., (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Trs.), "İlim", 19.

⁵ M. Şevki Aydın, "Medreselerin Gerileyiş Sebepleri Üzerine", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1987): 321.

⁶ Bk. İzzüddin Ebü'l-Hasen İbnü'l-Esrî, *el-Kâmil fi't-Tarih*, (Beyrut: 1965), 2: 522-525; Metin Tuncel, "Şırnak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 110.

⁷ Eserin adı *Cevherlerin parıltıları ve yüksek sesle ilan ettiği on iki ilim (fen)* veya *On iki ilmin cevherleşmesiyle meydana gelen cevherlerin parıltıları* anlamına gelmektedir. Eserin adının anlamı hakkında bize vakit ayırıp görüş ve düşüncelerini aktaran Seyyid Abdulkadir Erzen'e teşekkür ederiz.

⁸ Recep Özdirek, "Cumhuriyet Döneminde Şırnak Bölgesinde Yaşayan Âlimlerin Fıkıhla İlgili Eserlerinin Değerlendirmesi", *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, (Şırnak: 2010), 707; Şaban Karasakal, "Seyyid Feyzullah Erzen'in Levâmi'u'l-Cevâhir'inde Tufan Kıssası", *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu Bildirileri* (Şırnak: 2014), 562.

1. Feyzullah Erzen'in Kısaca Hayatı

Kendi çalışmalarında adını, Seyyid Feyzullah Erzen şeklinde kaydetmiş⁹ olan ve seyyidliği¹⁰ ile öne çıkan Feyzullah Erzen, 1932 yılında, Fındık'ta¹¹ dünyaya gelmiştir. Birçok ilim adamı gibi onun hayatı da ilim meşguliyeti ile geçmiştir.¹²

Kendi dönemindeki hocalardan dersler almıştır. Bu sırada Cizre'de Şeyh Seydâ'nın¹³ medresesinde, öğrencilere ders vermeye başlamıştır.¹⁴

Cizre müftüsü Mahmut Bilge ile Suriye'nin Derik şehrindeki Molla Ahmed Bâfevî gibi bilginlerden de dersler almıştır.¹⁵ Değişik köylerde imamlık yapmış ve bu görevden emekli olmuştur. Daha sonra ailesiyle beraber ikinci defa Van'a taşınmış, bir süre kaldıktan sonra Silopi'ye gelerek buraya yerleşmiştir. 2002 senesinde geçirdiği bir kalp krizi sonucu vefat etmiş ve Silopi'de defnedilmiştir.¹⁶

Seyyid Feyzullah'ın bütün çalışmaları büyük oğlu aynı zamanda icazetli talebesi olan ve halen Silopi'de ikamet eden Abdülkadir Erzen¹⁷ tarafından bir araya getirilmiştir.

Yaşadığı bölgede ilmî kariyeri ve yetiştirdiği talebeleriyle tanınan Seyyid Feyzullah Erzen'in en önemli ve hacimli çalışması *Levâmi'ul-Cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir* adlı eseridir. Kendisi bu eserinde, tefsir, hadis, kelim gibi disiplinlerin yanında, fennî ilimlerle de ilgili bir kısım bilgiler nakletmiştir.¹⁸ Müellifin bundan başka birçok eseri daha bulunmaktadır.¹⁹

⁹ Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmi'ul-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 3 Cilt, (b.y.: ts.), 1: 392 vd.; Seyyid Abdülkadir Erzen, *Şeyh Seyyid Feyzullah Erzen el-Fındıkî'nin Hayatı ve Eserleri*, (b.y.: ts.), 1; Şaban Karasakal, "Seyyid Feyzullah Fındıkî ve Levâmi'ul-Cevâhir Adlı Eseri", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 15/58 (2013): 202.

¹⁰ Hz. Peygamber'in soyundan gelenleri ifade eden bir terim. Bk. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Seyyid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 40. Seyyid ve şeriflerle ilgili ayrıca bk. Fevzi Rençber, Yaşar Acat, "Anadolu Aleviliğinde Şecere Geleneği –Bir Ağuiçen Ocağı Şeceresi Örneği-", *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 6 (Kış 2013): 176-177.

¹¹ Şırnak ilinin Güçlükonak ilçesine bağlı bir beldedir.

¹² Bu konuda bk. Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmi'ul-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 392 vd.; Seyyid Abdülkadir Erzen, *Şeyh Seyyid Feyzullah Erzen el-Fındıkî'nin Hayatı ve Eserleri*, 1, 16; Karasakal, "Seyyid Feyzullah Erzen'in Levâmi'ul-Cevâhir'inde Tufan Kıssası", 562-563.

¹³ Şeyh Seyda hakkında geniş bilgi için bk. İbrahim Baz, *Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezerî ve Hâlidî-Seydâî Kolu*, (İstanbul: İlahiyat Yayınları, 2016).

¹⁴ Abdülkadir Erzen, *Şeyh Seyyid Feyzullah Erzen el-Fındıkî'nin Hayatı ve Eserleri*, 1; Karasakal, "Seyyid Feyzullah Fındıkî ve Levâmi'ul-Cevâhir Adlı Eseri", 204. Diğer bazı hocaları için bk. Abdülkadir Erzen, *Şeyh Seyyid Feyzullah Erzen el-Fındıkî'nin Hayatı ve Eserleri*, 3; Karasakal, "Seyyid Feyzullah Fındıkî ve Levâmi'ul-Cevâhir Adlı Eseri", 206. Yetiştirdiği bazı öğrenciler için bk. Abdülkadir Erzen, *Şeyh Seyyid Feyzullah Erzen el-Fındıkî'nin Hayatı ve Eserleri*, 5; Karasakal, "Seyyid Feyzullah Fındıkî ve Levâmi'ul-Cevâhir Adlı Eseri", 207.

¹⁵ Karasakal, "Seyyid Feyzullah Fındıkî ve Levâmi'ul-Cevâhir Adlı Eseri", 204.

¹⁶ Bu konuda bk. Abdülkadir Erzen, *Şeyh Seyyid Feyzullah Erzen el-Fındıkî'nin Hayatı ve Eserleri*, 1, 16; Karasakal, "Seyyid Feyzullah Erzen'in Levâmi'ul-Cevâhir'inde Tufan Kıssası", 562-563.

¹⁷ Bu çalışma vesilesi ile birkaç defa ziyaret edip kendisinden önemli bilgiler aldığımız Seyyid Abdülkadir Erzen, halen Silopi'de ikamet etmekte, resmî imamlık görevinin yanında ilim ve irşad hizmetlerine devam etmektedir.

¹⁸ Karasakal, "Seyyid Feyzullah Erzen'in Levâmi'ul-Cevâhir'inde Tufan Kıssası", 562-563.

¹⁹ Bu konuda bk. Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmi'ul-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 392 vd.

Kitapta işlenen konuların farklılığı ve genişliği, müellifin ne kadar geniş bir ilmî birikime sahip olduğunu göstermektedir.²⁰ Onun sünnet ve hadisle ilgili görüşlerini bu eseri çerçevesinde ele almaya çalışacağız.

2. Feyzullah Erzen'in Hadis İle İlgili Bazı Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme

Seyyid Feyzullah Erzen'in en önemli ve hacimli eseri *Levâmiu'l-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir* adlı çalışmasıdır. Bu eserinde hadis ilmi ile ilgili az malumat olduğu, tefsir ve özellikle fıkıh gibi alanlarda çok daha detaylı konuların işlendiği görülmektedir. Ayrıca tıp, coğrafya, nahiv, kıraat, sarf ve edebiyatın yanı sıra, jeoloji, zooloji, filoloji ve antropoloji gibi farklı alanlarla da ilgili bir kısım bilgilerin nakledildiği²¹ görülmektedir.

Seyyid Feyzullah, ilmî anlamda yetkin olup, onun medrese ve tasavvuf icazetinin yanı sıra hadis icazeti sahibi olduğu belirtilmiştir. Bölgenin medreselerinde o dönemlerde hadis öğretimi ve hadis eserlerinin okutulmasının pek önemsenmediği²² gözönünde bulundurulduğunda onun bu yönü dikkat çekmektedir.

Seyyid Feyzullah'ın söz konusu eserinin 1. cildinin 6. mebhasına²³ *قي احاديث مفيدة جدا* (Çok Faydalı Bazı Hadisler Hakkında) şeklinde bir başlık kullandığını ve bu mebhasın hemen girişinde 4 beyitlik kendine ait bir şiirle konuya giriş yaptığını görmekteyiz.

بحثنا لا مستطيل في الحديث يا عسول

قد سطرنا البحث هذا وهو من خير المقول

الحديث كان قولاً منه أو فعلاً صدر

أو من الأصحاب كانا صادفاً منه القبول

ان دين الله يبني في الاصول الاربعة

ذكر اجماع قياس واحاديث الرسول

فتشرف بالحديث يا فقير الفندي

كي تصير من رجال الله اصحاب العقول

Anlamı şu şekildedir:

Bu bahsimiz hadisle ilgili olup uzun değildir ey tatlı insan,

Bu bahsi açtık ki, o (hadis) sözlerin en hayırlısıdır.

Hadis söz veya fiil olarak ondan (Hz. Peygamber (sas)) sâdir olandır,

Veya onun onayından geçerek ashaptan gelendir.

²⁰ Bu konuda bk. Özdirek, “Cumhuriyet Döneminde Şırnak Bölgesinde Yaşayan Âlimlerin Fıkıhla İlgili Eserlerinin Değerlendirmesi”, 719-720.

²¹ Karasakal, “Seyyid Feyzullah Erzen'in Levâmi'u'l-Cevâhir'inde Tufan Kıssası”, 562-563.

²² Doğu medreselerinde hadis ilimlerinin yeterli derecede okutulmadığına dair bilgi için bk. Abdurrahman Ece, “İbrâhîm b. Muhammed el-Hasankeyfi'nin İrşâdu'l-Mu'minin ve İkâzu'l-Gâfilin Adlı Eserinin Hadis İlmi Açısından Değeri”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2017), 414.

²³ Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmiü'l-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 225.

Allah'ın dini dört asıl üzere kuruludur:

Zikr (Kur'an), İcma, Kıyas ve Resul'ün hadisleri.

Ey fakir Fındıkî! hadis ile şereflen ki,

Allah'ın akıl sahibi kullarından olasın.²⁴

Seyyid Feyzullah, şiirden hemen sonra hadis usûlü ile ilgili bilgi vermektedir. Bu bağlamda sahîh hadis ve kudsî hadis konularına değindiği, ardından da bazı hadisleri şerh ettiği görülmektedir.

2.1. Sahîh Hadis

Hadisin sened bakımından kısımlara ayrıldığını belirterek sahîh hadisin tanımına geçen müellif, burada 'sened bakımından' derken sıhhati kastettiği anlaşılmaktadır. Zira ifadenin devamında sahîh ve sakîm hadisin tanımını verdiği görülmektedir.²⁵

Sahîh hadisin tanımını yaparken, "lafzî rekâketten uzak ve manası âyet, mütevâtir ve icmâ'ya muhalif olmayan, ayrıca âdil râviler tarafından rivayet edilen hadis" şeklinde bir tarif sunmaktadır. Sahîh hadisin zıddının sakîm olduğunu da belirtmektedir.²⁶

Aslında hadisçilere göre sahîh hadisin yaygın tanımı şöyledir: "Sahîh hadis, âdil ve zâbit râvilerin yine böyle râvilerden muttasıl bir senetle aldıkları şâzz ve muallal olmayan hadislerdir."²⁷ İbnü's-Salâh'ın (ö. 645/1245) *Ulûmu'l-Hadis* adlı eserinden önce böyle bir sahîh hadis tanımına rastlanmadığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla yaygın olan sahîh hadis tanımının İbnü's-Salâh tarafından şekillendirildiği ve formüle edildiği anlaşılmaktadır.²⁸

Sahîh hadis tanımı yukarıdaki haliyle meşhur olmuştur. Ancak Seyyid Feyzullah'ın sahîh hadisi tanımlarken muhaddislerin tercih ettiği tariften ziyade, hadisin metnine vurgu yapması dikkat çekmektedir. Nitekim bir rivayetin sıhhati için metnin âyet, mütevâtir haber ve icmâa aykırı olmaması gerektiğine işaret edilmesi -sıhhat için eksik olsa da- gerekli ve önemlidir.

Konuyla ilgili Mehmet Emin Özafşar'ın şu tespitleri de önemlidir:

"Hadisçiler hadisin sıhhatini belirlerken onun içeriğini dikkate almazlar, ancak, senedinin sahîh olduğuna hükmettikleri bir hadisin içeriğiyle amel etmeyi de zorunlu kabul ederler. Aslında bu bir çelişkidir. Zira senedin sübûtu ve sıhhati ile içeriğin doğruluğu veya nesnel gerçekliğe uygunluğu arasında zorunlu bir sebep sonuç ilişkisi yoktur. Sahîh kavramıyla ilgili olarak rivayet dönemleri sonrası hadisçilerin haberlerin içeriğini dikkate alarak yaptıkları açıklamalar; usûl-i fıkıhçıların içerik odaklı sahîh hadis anlayışları veya genel olarak hadisin sıhhati ile içeriğinin mantıksal veya olgusal

²⁴ Bk. Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmi'ul-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 227.

²⁵ Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmi'ul-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 227.

²⁶ Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmi'ul-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 227.

²⁷ İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-hadîs*, (Dımaşk: Mektebetü'l-Fârâbî, 1984), 9 vd.

²⁸ M. Hayri Kırbasoğlu, "İmam Şâfi'nin "Risale"sinin Hadis İmindeki Etkileri", *İslami Araştırmalar Dergisi*, Hadis-Sünnet Özel Sayısı, c. 10, s. 1-2-3, s.91; Mehmet Bilen, "Sahih Hadisin Tanımı Üzerine", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1999): 248-249.

*doğruluğu arasında irtibat kuran yaklaşımlar, hadis ilminin erken devirlerindeki sıhhat tabiriyle ilişkilendirilemez.*²⁹

Yukarıda verilen bilgiler ışığında şu tespiti yapmak mümkündür. Seyyid Feyzullah'ın sahîh hadisi tanımlarken sened eksenli tariften ziyade metin odaklı noktalara vurgu yapması önemli olduğu gibi onun bu yaklaşımı, usûlcülerin tarzına daha yakın görünmektedir. Kendisinin de fıkıh çalışmalarının ağırlıkta olduğu düşünüldüğünde onun bu tavrı biraz daha anlaşılır hale gelmektedir.

2.2. Kudsî Hadis

Seyyid Feyzullah, nebevî hadis, kudsî hadis ve Kur'ân arasındaki farklar ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

*“Hadis-i kudsî, manası Allah'a, lafzı Resulullah'a (sas) ait olan hadislerdir. Bunlar Allah'ın Peygamber'e ilham veya uykuda bildirdiği, Hz. Peygamber'in de kendi dilinden irâd ettiği hadislerdir. Kur'ân ise bundan üstündür. Zira lafzı da Allah'tan münezzeldir.”*³⁰

Bu bilgilerin sonunda Seyyid Şerif el-Cürcânî'den (ö. 816/1413) alıntı yaptığını ifade etmeyi ihmal etmemiştir. İlgili malumat Seyyid Şerif el-Cürcânî'nin *Mu'cemu't-tarîfât* adlı eserinde bulunmaktadır.³¹

Dolayısıyla Seyyid Feyzullah'ın daha sonraki dönemlerde istikrar bulan yaygın kudsî hadis tanımını tercih ettiği görülmektedir.

Bu bilgilerin devamında hadisin tanımını da “lafız ve mana olarak Resûlullah'tan sâdır olan şeydir” şeklinde vermektedir.³² Ancak “*O hevasından konuşmaz, onun konuştuğu kendisine vahyolunan şeydir*”³³ ayetini zikrederek Hz. Peygamber'in hadislerinin vahiy kontrolü altında ve adeta vahyin süzgecinden geçerek vârid oldukları kanaatinde olduğunu hissettirmektedir.

1.3. Bazı Hadisleri Şerh Etmesi

Müellif bölüm içerisinde sekiz hadis rivayeti üzerinde durmaktadır. Seyyid Feyzullah Erzen altıncı rivayet hariç hepsini Arapça şerh etmiştir.

“Allah'ın kulları içinde üçyüz kişi vardır, kalpleri Hz. Âdem'in kalbi üzerindedir...” şeklindeki detaylı bir rivayet³⁴ olan altıncı hadisi Farsça şerh etmeyi tercih etmiştir. Konunun girişine “Evliya hakkında hadis”³⁵ başlığı koyan müellif, bu yaklaşımıyla Farsça'da olduğu gibi tasavvuf sahasında da mâhir olduğunu göstermiştir.

²⁹ Mehmet Emin Özafşar, “Sahih Hadis” Kavramı Üzerine Bir Çözümleme”, *İslâmî Araştırmalar*, 19/1 (2006): 110.

³⁰ Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmiü'l-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 227.

³¹ Bk. es-Seyyid eş-Şerif el-Cürcânî, *Mu'cemu't-tarîfât*, thk.: Muhammed Sıddik el-Minşâvî, (Kahire: Dâru'l-fâdila, Trs.), 74-75.

³² Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmiü'l-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 228.

³³ en-Necm, 53/3.

³⁴ Krş. İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*, 2 Cilt, (Beyrut Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.), 1: 26 vd.

³⁵ Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmiü'l-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 240-241.

Altıncı rivayetle ilgili Farsça yaptığı şerhte, evliyanın feyz-i ilâhîden beslenme noktasında peygamberlerle ortak özellikte olduklarını, bunun da onların enbiya izinde gittikleri anlamına geleceğini vurgulamaktadır. Konuyla ilgili ebdâl, bûdelâ, evtâd, nücebâ ve nukabâ gibi tasavvufî terimleri³⁶ açıklayarak devam eden müellif, bu konudaki detaylı bilgilerin İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* 'sinde bulunduğunu belirtmektedir.³⁷

Şerh ettiği diğer altı hadis ise şu şekildedir:

Müellif, ilk sırada Ümmü Zer' hadisini ele almıştır. Hz. Aişe'den gelen ve on bir kadının oturup, kocalarının ahvâlini haber verdikleri uzun rivayeti³⁸ açıklamıştır.³⁹

İkinci sırada ele aldığı rivayet⁴⁰, daha babalarının sulbündeyken Allah'ın cennet ve cehennem ehlini oralar için yaratması⁴¹ ile ilgilidir. Yaptığı şerhin sonunda müellif, 'bu hadisle ilgili aklıma gelen mülahazalar bunlardır', şeklinde bir not⁴² düşmüştür.

Üçüncü sırada, üç çocuğu ölen kişinin cehennem ateşine girmeyeceği⁴³ ile ilgili bir rivayet bulunmaktadır.⁴⁴ Bu rivayet ile ilgili açıklama veya şerh yapmayan müellif, "Sana sadaka veren değil, sana sadık olan dostundur" صدیقك من صدقك لا من صدقك ve "Dilini tut, elini aç/ كف فكك فكك" şeklinde iki güzel sözü kaydetmiştir.

Dördüncü sırada şerh ettiği hadis ise, "Güç yetirebileceğiniz amelleri işleyin..."⁴⁵ şeklindeki rivayettir.⁴⁶

Bu rivayetle ilgili şerh yaptığı kısımdan sonra "Sünnet ve cemaate tâbi olmanın gerekliliği"⁴⁷ başlıklı bir bölüm açan müellif, burada sünnet ve cemaat kavramları üzerinde kısaca durmaktadır. Sünneti, Resulullah'ın (sas) yolu şeklinde veciz bir tanımlama ile veren müellif, cemaat kavramını da sahâbe, tâbiün ve kıyamete kadar güzel bir şekilde onları takip eden Müslümanlar olarak tarif etmektedir. Bu vasıftaki Müslümanlar topluluğuna yani ümmete uymanın hidayete, uymamanın da dalalete götüreceği kaydını düşmektedir.⁴⁸

Devamında müellif, Hz. Peygamber'e uyma, ona itaat etme ve Müslümanların birliği ile ilgili bazı ayetlere dikkat çekmektedir:

³⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, "Abdal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988)1: 59-61.

³⁷ Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmi'ul-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 241. Farsça şerh edilen kısmın tercümesi için yardımını esirgemeyen Prof. Dr. Abdulaziz Hatip'e teşekkür ederim.

³⁸ Krş. Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk.: Şu'ayb Arnaût vd., 5 Cilt, (Beyrut: er-Risâletü'l-âlemiyye, 2011), "Nikah", 82; Ebû'l-Huseyn b. Haccac Müslim, *el-Cami'u's-sahih*, (bi Şerhi'l-İmam en-Nevevi), 18 Cilt, (Beyrut: Daru'l-Marife, 1997), "Fedâilu's-sahâbe", 92.

³⁹ Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmi'ul-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 228-233.

⁴⁰ Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmi'ul-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 234-235.

⁴¹ Krş. Müslim, "Kader", 31; Ebû Abdillâh İbn Mâce, *Sünen*, (bi Şerhi'l-İmam Hasan el-Hanefi el-Maruf bi's-Sindî), I-IV, (Beyrut: Daru'l-Marife, 1997), "Mukaddime", 10.

⁴² Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmi'ul-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 235.

⁴³ Krş. Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünen* (bi şerhi's-Suyûtî), 8 Cilt, (Beyrut: Dâru'l-marife, 2001), "Cenâiz", 25.

⁴⁴ Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmi'ul-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 235.

⁴⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, 2 Cilt, (Mısır: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Trs.), "Salât", 388; Nesâî, "Kible", 13; Ebû Dâvûd, "Salât", 27.

⁴⁶ Bkz. Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmi'ul-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 236.

⁴⁷ Bkz. Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmi'ul-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 237.

⁴⁸ Bkz. Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmi'ul-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 237.

-“De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana tabi olun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı affetsin, zira Allah bağışlayandır, merhamet edendir.”⁴⁹

-“Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra anlaşmazlığa düşüp de parçalanırlar gibi olmayın. Onlar için büyük bir azap vardır.”⁵⁰

- “Gerçek şu ki, dinlerini parça parça edip kendileri de gruplaşanlar, sen hiç bir şeyde onlardan değilsin. Onların işi ancak Allah’adır. Sonra O, işlemekte olduklarını kendilerine haber verecektir.”⁵¹

Müellifin Hz. Peygamber’in yoluna, yani sünnetine ittiba konusuna ve bölünüp parçalanmadan ümmetin birliği ve beraberliğine⁵² dikkat çekmek için seçtiği ayetler bu iki konunun önem ve hassasiyetini çok açık ve net ortaya koymaktadır. Konuyu delillendirmeye devam ederken İrbâd b. Sâriye’den (ra) gelen “...Bir gün Hz. Peygamber, gözleri yaşartan, kalpleri ürperten etkileyici bir konuşma yaptı. Bunun üzerine birisi “Ey Allah’ın elçisi, Bu, veda eden birinin konuşmasıdır. Öyleyse bize ne buyurursun?” dedi. Hz. Peygamber de “Sizlere Allah’tan sakınmanızı; Habeşli bir köle dahi olsa idarecinizi dinleyip itaat etmenizi vasiyet ediyorum. Çünkü sizden yaşayacak olanlarınız birçok ihtilafa şahitlik edecekler. Size düşen benim sünnetime ve hidayet olunmuş râşid halifelerimin sünnetine uymaktır. Bunlara var gücünüzle sıkı sıkıya tutunun. Türedi işlerden uzak durun! Çünkü her türedi iş bidattir ve her bidat dalâlettir!”⁵³ hadisini kaydeden müellif,⁵⁴ burada da hem Resul’e itaat ve ittiba hem de birlik beraberlik içinde ümmet olma bilincine vurgu yapmaktadır.

Yine bu minvalde 73 fırka hadisi olarak bilinen rivayeti de kaydetmektedir: “Ehl-i kitab 72 fırkaya ayrıldılar, bu ümmet de yetmiş üç 73 fırkaya ayrılacak, biri hariç hepsi cehennem girer. “Bunlar kimlerdir?” diye sorulunca, Hz. Peygamber “Benim ve ashabımın üzerinde bulunduğu yolda olanlar.” diye buyurdu.⁵⁵ Bu rivayetle ilgili Seyyid Feyzullah şu yorumu yapmaktadır: Hz. Peygamber burada ihtilafa düşenlerin hepsinin helak olacağını, sadece ehl-i sünnet ve’l-cemaat’e tâbi olanların kurtulacağını⁵⁶ açıklamış olmaktadır.⁵⁷

Aynı konu bağlamında Seyyid Feyzullah şöyle demektedir⁵⁸:

Abdullah b. Mesud’un şu sözü ne güzeldir: “Sizden her kim uyup örnek alacaksa vefat eden kişileri örnek alıp onlara uysun. Zira şimdi hayatta olanların fitnesinden emin

⁴⁹ Âl-i İmrân, 3/31.

⁵⁰ Âl-i İmrân, 3/105.

⁵¹ En’âm, 6/159.

⁵² Erzen’in ümmetin birlik ve beraberliği konusuna dikkat çekmesi önemlidir. Zira Tevhid akidesini temel alan müminler ümmet bilinciyle birleşmişken, çok geçmeden bu, yerini tefrikaya bırakmıştır. Bkz. Fevzi Rençber, “İslam Birliği İnşasında Bir Engel Olarak Mezhep-Cemaat Taassubu ve Çözüm Yolları”, *e-makâlât*, 10, sy. 1 (Bahar 2017), 77-102, s. 97.

⁵³ Ebû Dâvud, “Sünnet”, 6; Tirmizi, “İlim”, 16.

⁵⁴ Bkz. Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmiü’l-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 237.

⁵⁵ Ebû Dâvud, “Sünnet”, 1; Tirmizî, “İman”, 18; İbn Mace “Fiten”, 17. Bu rivayetle ilgili yapılmış kayda değer bazı çalışmalar için bk. Ahmet Keleş, “73 Fırka Hadisi Üzerine Bir İnceleme”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, 5/3 (2005): 25-45; Kadir Gömbeyaz, “73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/2 (2005): 147-160; Muhammet Emin Eren, “Bir Rivayetin Kısa Anatomisi: Tarihsel Süreçte İftirak Hadisinin Anlaşılma Biçimleri Üzerine”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55:2 (2014): 59-97.

⁵⁶ Geniş bilgi ve krş. için bk. Ebû Cafer et-Tahâvî, *Akîdetü’l-Tahâviyye*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm 1995).

⁵⁷ Bkz. Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmiü’l-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 238.

⁵⁸ Bkz. Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmiü’l-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 238.

olunamaz. Onlar (vefat edenler) Muhammed'in (sas) ashâbıdır. Onlar bu ümmetin en faziletlipleri, en temiz kalplileri ve en samimi olanlarıdır. Allah onları Peygamberine arkadaşlık etmek ve dinini ikame etmek için seçmiştir. Onların kıymetini, faziletini bilin, onların yolundan gidin, gücünüz yettiğince onların dindarlıkları ve ahlaklarını örnek alın, çünkü onlar doğru bir yol üzeredirler.”⁵⁹

Abdullah b. Mesud'un (ra) bu sözlerini kaydederken Seyyid Feyzullah, yine Hz. Peygamber'in sünnetine bağlanmanın önemini vurgulamakta ve bunun yolunun da ashâbın tertemiz örnekliğinden geçtiğini ifade etmektedir.

Beşinci sırada kaydettiği hadis “Sizden birinizin (yemek) kabına sinek düşecek olursa, onu iyice batırın. Zira onun bir kanadında hastalık, diğerinde şifa vardır. O, içerisinde hastalık olan kanadıyla korunur.”⁶⁰ rivayetidir. Seyyid Feyzullah, bu rivayetle ilgili olarak da kısa bazı açıklamalar yapmaktadır.

Altıncı rivayetle ilgili yukarıda bilgi verilmişti. Yedinci sırada seçtiği hadis ise “Yeryüzünde Allah Allah diyenler olduğu sürece kıyamet kopmaz.”⁶¹ rivayetidir. Bu rivayetle ilgili olarak da yine kısa bazı açıklamalarda bulunmaktadır.⁶²

Sekizinci olarak ele aldığı rivayet ise bulaşıcılığın olmadığına dairdir.⁶³ Bu hadis ile ilgili açıklamaları yaparken örnekler üzerinden muhtelifü'l-hadis ilmi hakkında bilgi vermeye çalışmıştır.⁶⁴

Neticede kısaca şunları söylemek mümkündür. Müellif şerh ettiği rivayetleri neye göre seçtiği ile ilgili bir bilgi vermemiştir. Sadece mebhas'ın başına “Çok Faydalı Bazı Hadisler Hakkında” başlığını atmıştır. Seçtiği rivayetler konusunda hem ilim talebelerine hem de topluma faydalı olduğunu düşündüğü bir derleme yaptığı söylenebilir.

Seyyid Feyzullah'ın şerh ettiği rivayetleri bir tablo üzerinde şöyle gösterebiliriz.

	Rivayetin Konusu	Geçtiği Kaynaklar	Geçtiği Bölümler
1	Ümmü Zer' hadisi	Buhârî, Müslim	Nikâh, Fedâilü's-sahâbe
2	Cennet ve cehennem ehlinin yaratılmış olması	Müslim, İbn Mâce	Kader, Mukaddime
3	Üç çocuğu ölenin cennete gideceği	Nesâî	Cenâiz
4	Güç yetirilecek amellerin yapılması	Mâlik, Nesâî, Ebû Dâvûd	Salât, Kible, Salât

⁵⁹ Ahmed b. Mustafa el-Merâğî, *Teşîru'l-Merâğî*, I-XXX, (Mısır: 1946), 13: 53; Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesud el-Beğavî, *Teşîru'l-Beğavî*, I-VIII, (Riyad: Dâru Taybe, 1997), 4: 285.

⁶⁰ Buhârî, “Tıb”, 57; Ebû Dâvûd, “Et'ime”, 48.

⁶¹ Müslim, “İman”, 234.

⁶² Bkz. Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmiü'l-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 242.

⁶³ Örneğin bkz. Buhârî, “Tıb”, 19.

⁶⁴ Seyyid Feyzullah Erzen, *Levâmiü'l-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*, 1: 243.

5	Sinek ile ilgili rivayet	Buhârî, Ebû Dâvûd	Tıp, Et'ime
6	Evliya hakkında	Aclûnî	
7	Allah diyen kalmayınca kadar kıyametin kopmayacağı	Müslim	İman
8	Bulaşıcılığın olmadığı ile ilgili rivayet	Buhârî	Tıp

Yukarıdaki tabloya bakıldığında müellifin seçtiği hadislerin çoğunu Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu's-sahîh'leri* başta olmak üzere *kütüb-i sitte* kaynaklarından aldığı görülmektedir. Sadece evliya hakkında ele aldığı ve Farsça şerh etmeyi uygun bulduğu rivayetin Aclûnî'nin *Keşfu'l-Hafâ'sında* geçtiğini görmekteyiz. Bu durum Seyyid Feyzullah'ın şerh edeceği hadisleri seçerken genel itibariyle muteber hadis kaynaklarını ve özellikle *kütüb-i sitte* eserlerini tercih ettiğini dolayısıyla büyük oranda dikkatli davrandığını göstermektedir. Onun hadislerle ilgili müstakil çalışmaları tespit edilememişse de hadis icazeti sahibi olduğu ve hadis ilmine vâkıf olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan müellifin şerh ettiği rivayetleri seçerken konularına göre bir denge gözettiği hissedilmektedir. Değişik birçok konuda hadis rivayetlerini ele alan Seyyid Feyzullah'ın tasnif türlerinden olan *câmil*lerdeki ana konuları hemen hemen ihmal etmemesi dikkat çekmektedir. Zira bu tür eserlerde iman ve akâid; ibadet ve ahkâm; ahlâk ve nefis terbiyesi; yeme, içme âdâbı; tefsir, tarih ve siyer; oturup kalkma âdâbı; fiten ve melâhim; peygamberlerin ve ashâbın menâkıbı gibi ana konularda hadislerin derlendiği bilinmektedir.⁶⁵ Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere onun, bu anlamda iman, ibadet, tıp, yeme-içme, nikâh, kader, ashâbın fazileti, evliya (tasavvuf) gibi konularda rivayetleri çeşitlendirdiğini görmekteyiz.

SONUÇ

Eserleriyle ve talebeleriyle dönemin önemli simalarından birisi haline gelen Seyyid Feyzullah'ın, *Levâmi'ul-Cevâhir* adlı eserinde farklı alanlarla ilgili bir kısım bilgiler nakledilmiştir. Kitapta ele alınan konuların farklılığı ve genişliği müellifin ilmî ve fikrî birikimini gösterir. Bu eserde hadis ilmi ile ilgili az malumat olduğu, tefsir ve özellikle fıkıh gibi alanlarda çok daha detaylı konuların işlendiği görülmektedir.

O, eserinin 1. cildinde 6. mebhas olarak (Çok Faydalı Bazı Hadisler Hakkında) şeklinde bir başlık kullanmış ve bu mebhasın hemen girişinde 4 beyitlik kendine ait bir şiirle konuya giriş yapmıştır.

Şiirden hemen sonra hadisın sened açısından kısımlara ayrıldığını belirterek sahîh hadisın tanımına geçmektedir. Nebvî hadis, kudsî hadis ve Kur'ân arasındaki farklar ile ilgili olarak da önemli bilgiler veren müellif, hadisın tanımını da "lafız ve mana olarak Resûlullah'tan sâdır olan şeydir" şeklinde vermektedir. Ayrıca müellif, Hz.

⁶⁵ Yaşar Kandemir, "Câmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 94.

Peygamber'in hadislerinin vahiy kontrolü altında ve onun adeta süzgecinden geçerek vârid olduğunu ifade etmeye çalışmıştır.

Seyyid Feyzullah'ın sahîh hadisi tanımlarken sened eksenli tariftan ziyade metin odaklı noktalara vurgu yapması önemli olduğu gibi usûlcülerin tarzına yakın görünmektedir. Fıkıh çalışmalarının ağırlıkta olduğu düşünüldüğünde onun bu yaklaşımı biraz daha anlaşılır hale gelmektedir.

Kudsî hadis konusunda da daha sonraki dönemlerde istikrar bulan tanım çerçevesinde Seyyid Feyzullah'ın yaygın tarifi tercih ettiği görülmektedir.

Seyyid Feyzullah Erzen, bölüm içerisinde sekiz hadis rivayeti üzerinde durmaktadır. Bu rivayetlerin şerhini yapan Seyyid Feyzullah, altıncı rivayet hariç tamamını Arapça şerh etmiştir. Farsça olarak şerh ettiği altıncı hadis de dâhil seçtiği rivayetleri neye göre tercih ettiğini belirtmemiştir. Ancak ele aldığı hadislerin kaynak dağılımına baktığımızda genel itibarıyla Buhârî ve Müslim başta olmak üzere *kütüb-i sitte* eserlerini tercih ettiğini görmekteyiz. Sadece Farsça açıkladığı rivayet Aclûnî'nin *Keşfu'l-Hafâ'sında* geçmektedir. Seçilen rivayetlerin konularına bakıldığında da en geniş konu esasına dayalı tasnif çeşidi olan câmilerin ana konularının gözetildiği izlenimi vermektedir. Zira seçtiği sekiz rivayette hemen hemen bütün bu ana konuları temel alarak seçim yaptığı söylenebilir. Bu durum, hadis alanıyla ilgili müstakil bir çalışması tespit edilmemiş olsa da onun hadis ilmine vâkıf olduğunu göstermektedir.

Seyyid Feyzullah, Hz. Peygamber'e uyma, ona itaat etme ve Müslümanların birliği ile ilgili bazı ayetlere dikkat çekmiştir. Hz. Peygamber'in sünnetine ittiba konusu ile ümmetin birliği ve beraberliğine dikkat çekmek için seçtiği ayetler bu iki konunun önem ve hassasiyetini çok açık ve net ortaya koymaktadır. Ayrıca seçtiği hadis rivayetleri ve bunlarla ilgili yaptığı yorumlarda da sünnet, sahâbe ve selef-i salihinin yoluna uymanın gerekliliğine dikkat çekmiştir.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfu'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.
- Aydın, M. Şevki. "Medreselerin Gerileyiş Sebepleri Üzerine". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1987): 321.
- Aydın, Mehmet. "İslam'a Göre İlim". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (1986): 1.
- Baz, İbrahim. *Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezerî ve Hâlidî-Seydâî Kolu*. İstanbul: İlahiyat Yayınları, 2016.
- Beğâvî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesud. *Tefsîru'l-Beğavî*. 8 Cilt. Riyad: Daru Taybe, 1997.
- Bilen, Mehmet. "Sahih Hadisin Tanımı Üzerine". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1999): 248-249.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. Thk. Şu'ayb Arnaût vd., 5 Cilt. Beyrut: er-Risâletu'l-âlemiyye, 2011.
- Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerif. *Mu'cemu't-tarîfât*. Thk. Muhammed Sıddîk el-Minşavî. Kahire: Dâru'l-fâdila, ts.

- Ece, Abdurrahman. “İbrâhîm b. Muhammed el-Hasankeyfi'nin İrşâdu'l-Mu'minîn ve İkâzu'l-Ğâfilîn Adlı Eserinin Hadis İlmi Açısından Değeri”. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2017), 403-434.
- Eren, Muhammet Emin. “Bir Rivayetin Kısa Anatomisi: Tarihsel Süreçte İftirak Hadisinin Anlaşılma Biçimleri Üzerine”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55:2 (2014): 59-97.
- Erzen, Seyyid Abdulkadir. *Şeyh Seyyid Feyzullah Erzen el-Fındıkî'nin Hayatı ve Eserleri*. b.y.: ts.
- Erzen, Seyyid Feyzullah. *Levâmiü'l-cevâhir bi isnâ aşere fennen yücâhir*. 3 Cilt. b.y.: ts.
- Gömbeyaz, Kadir. “73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/2 (2005): 147-160.
- Gözütok, Şakir. “İslâm ve İlim”. *Dinî Araştırmalar*, 2005, 8/22 (2005): 75.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid. *Sünen*, (bi Şerhi'l-İmam Hasan el-Hanefî el-Maruf bi's-Sindî). 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-marife, 1997.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebu'l-Hasen. *el-Kâmil fi't-Tarih*. Beyrut: 1965.
- İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî. *Ulûmu'l-Hadîs*. Dimaşk: Mektebetü'l-Fârâbî, 1984.
- Kandemir, Yaşar. “Câmi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.7: 94. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Karasakal, Şaban. “Seyyid Feyzullah Erzen'in Levâmi'u'l-Cevâhir'inde Tufan Kıssası”. *Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu Bildirileri* (Şırnak: 2014), 562.
- Karasakal, Şaban. “Seyyid Feyzullah Fındıkî ve Levâmiu'l-Cevâhir Adlı Eseri”. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 15/58 (2013): 202.
- Keleş, Ahmet. “73 Fırka Hadisi Üzerine Bir İnceleme”. *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, 5/3 (2005): 25-45.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. “İmam Şafii'nin “Risale”sinin Hadis İmindeki Etkileri”. *İslami Araştırmalar Dergisi*, Hadis-Sünnet Özel Sayısı, C. 10, S. 1-2-3, s.91.
- Küçükkaçıcı, Mustafa Sabri. “Seyyid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37: 40. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta*. 2 Cilt. Mısır: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.
- Merâğî, Ahmed b. Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*. 30 Cilt. Mısır: 1946.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn b. Haccac. *el-Câmi'u's-sahîh*, (bi Şerhi'l-İmam en-Nevevî). 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-marife, 1997.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb. *Sünen* (bi Şerhi's-Suyûtî). 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-marife, 2001.
- Özafşar, M. Emin. “Sahih Hadis” Kavramı Üzerine Bir Çözümleme”. *İslâmî Araştırmalar*, 19/1 (2006): 110.
- Özdirek, Recep. “Cumhuriyet Döneminde Şırnak Bölgesinde Yaşayan Âlimlerin Fıkıhla İlgili Eserlerinin Değerlendirmesi”. *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, (Şırnak: 2010), 707.

- Rençber, Fevzi ve Yaşar Acat. "Anadolu Aleviliğinde Şecere Geleneği –Bir Ağuiçen Ocağı Şeceresi Örneği-. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 6 (Kış 2013): 176-177.
- Rençber, Fevzi. "İslam Birliği İnşasında Bir Engel Olarak Mezhep-Cemaat Taassubu ve Çözüm Yolları". *e-makâlât*, 10, sy. 1 (Bahar 2017), 77-102, s. 97.
- Tahâvî, Ebû Cafer. *Akidetu't-Tahâviyye*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1995.
- Tirmizî, Ebû İsnâ Muhammed b. İsnâ. *Sünen*. Thk. A. Muhammed Şakir vd., 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.
- Tuncel, Metin. "Şırnak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 110. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Uludağ, Süleyman. "Abdal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 59-61. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.